

HOE MOEILIK IS DE SPELLING DER WERKWOORDSVORMEN?

Gegevens uit 6 jaar Schooltoets

H. Wesdorp

Inleiding

In de discussies rond de voorstellen tot spellingswijziging wordt telkenmale gewezen op de ingewikkeldheid van de spellingsvoorschriften t.a.v. de werkwoordsvormen. Iedere moedertaaldocent weet hoeveel tijd en moeite het kost de leerling de vaardigheid in het spellen van de werkwoordsvormen bij te brengen. Er worden vele uren aan besteed en toch zijn de resultaten vaak teleurstellend. Hoe teleurstellend deze resultaten zijn, kan onder meer blijken uit de resultaten van zes jaar schooltoetsafname. In het volgende wil ik wat nader ingaan op de resultaten van het spellingsonderwijs in de basisschool, zoals gemeten in de subtoets "spelling" van de schooltoets. De gegevens hebben betrekking op grote aantallen leerlingen. Ze kunnen de discussies over de moeilijkheid der werkwoordsspelling een steviger fundament geven.

De Schooltoets Basisonderwijs

Sinds 1966 wordt de schooltoets afgenomen aan het eind van de zesde klas. Oorspronkelijk was de toets een Amsterdamse aangelegenheid. De verantwoording voor de inhoud en de organisatie lag bij het Nutsseminarium (Nu: Kohnstamm Instituut) en het Research Instituut voor de Toegepaste Psychologie. Later, vooral toen de toets werd overgenomen door het Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling (C.I.T.O.) te Arnhem kwamen er steeds meer deelnemers, over het hele land verspreid. In 1966 waren dat er ± 6000 , in 1967 ± 11000 , in 1968 ± 16000 , in 1969 ± 30000 , in 1970 ± 44000 , in 1971 ± 60000 en voor 1972 wordt het aantal deelnemers op minstens ± 85000 geschat. (Ter vergelijking: het totaal aantal zesdeklassers bedroeg in 1969: 221709.)

In de schooltoets worden de volgende subtoetsen opgenomen: Hoofdrekenen I en II, Rekenvraagstukken, Spelling, Gemengde Taalopgaven I en II, Stillezen (groot stuk) en Stillezen (kleine stukken), Grammatica (facultatief) en Algemene Kennis. De subtoetsen bestaan tegenwoordig alle uit 30 items.

De toetsen worden geconstrueerd door teams, waarin een viertal onderwijzers zitten, die de doelstellingen van het basisonderwijs goed kennen.

De toets is in 1966 o.a. als evaluatie-instrument geïntroduceerd, waarmee de onderwijzer de stand van zaken kon bepalen en na kon gaan, aan welke gebieden hij eventueel een volgend jaar wat meer aandacht zou moeten schenken. De toets had en heeft echter ook de functie van een selectie-instrument¹, waarmee de onderwijzer na kan gaan voor welke vorm van voortgezet onderwijs de leerling in aanmerking komt. Oorspronkelijk trachtte men de minimumdoelstellingen van het basisonderwijs in de toets te verwerken, wat tot een "gemakkelijke" toets zou moeten leiden, later bleef dit uitgangspunt gehandhaafd, maar toch werden soms - misschien onbewust - moeilijker vragen

ingevoerd, die niet door 80 à 90% der leerlingen goed hoefden te worden beantwoord.

Dit tweeslachtige karakter van de schooltoets is een probleem. Van de kant van het C. I. T. O. wordt geprobeerd de toets zoveel mogelijk bruikbaar te maken als evaluatiemiddel. Daartoe is bijvoorbeeld voor de toets 1971 extra materiaal vervaardigd², dat aan alle gebruikers wordt toegezonden. Van de kant van het onderwijs wordt geprobeerd de toets als hulpmiddel bij de selectie voor het voortgezet onderwijs te gebruiken. In diverse rayons zijn toelatingsregelingen van kracht, waarbij schooltoetsscores een belangrijke rol (kunnen) spelen.

Het spellingsgedeelte van de schooltoets - Samenstelling

Ieder jaar worden ongeveer dertig items opgenomen. Er zijn verschillende itemtypen in gebruik, die ik hier niet verder wil beschrijven³. Bij het meest gebruikte itemtype moet de leerling aangeven welk woord van drie onderstreepte woorden in een zin fout gespeld is. Hij mag ook zeggen, dat er geen fout in de zin voorkomt. De spellingsitems zijn heterogeen van karakter, d.w.z.: er bestaan veel items, die én de werkwoordspelling én de spelling van normale Nederlandse woorden aan de orde stellen (zoals ook veel dicteezinnetjes verschillende problemen bevatten). Het is niet zonder meer nauwkeurig te bepalen, hoe de moeilijkheden, die in de toets verwerkt zijn, zijn verdeeld. Men kan grofweg zeggen dat het aantal onderstreepte woorden de sterkte, waarmee een moeilijkheids categorie is vertegenwoordigd, aangeeft.

In het volgende overzicht treft men de verdeling der spellingsmoeilijkheden in de toetsen aan. Er is geen poging gedaan de diverse moeilijkheden in de normale Nederlandse woorden en bastaardwoorden uit te splitsen. Het ging mij voornamelijk om de werkwoordspelling.

Verdeling van spellingsmoeilijkheden in 6 jaren schooltoets⁴.

Moeilijkheids categorie	Jaar					
	1966	1967	1968	1969	1970	1971
Mormale Nederlandse woorden	74	64	93	66	37	30
Bastaardwoorden	9	12	10	13	14	6
Bijv. naamw. als 'afgebrande'	4	1	1	2	2	5
o.t.t. enkelv. en meerv.	10	8	7	9	13	9
o.v.t. enkelv. en meerv.	7	2	17	6	7	12
gebiedende wijs	-	-	-	-	1	1
infinitief	9	4	5	4	1	4
voltooid deelwoord	6	8	6	6	9	5
interpunctie	-	-	-	-	2	3
totaal aantal getoetste plaatsen	119	99	139	106	86	75

Zoals U ziet, schommelt de verdeling over de verschillende moeilijkheidscategorieën nogal. De laatste jaren is bewust gestreefd naar een sterker vertegenwoordiging van de werkwoordspellingsproblemen in de toets. Het constructieteam vond, dat dit gebied eerder tot de minimumdoelstellingen behoorde dan b.v. het spellen van bastaardwoorden en 'normale' Nederlandse woorden als dreumesen en koninkje. In de opvatting van de toetsconstructeurs zouden de leerlingen van het basisonderwijs de spelling van de werkwoordsvormen onder de knie moeten kunnen krijgen, vooral omdat het om een systeem gaat dat "leerbaar" is. Ook verschillende leerplannen omschrijven het beheersen van de werkwoordspelling als doelstelling van het basisonderwijs.

In de eerste jaren werd 20-30% van de toets aan werkwoordspellingsproblemen besteed, in de laatste twee jaren 40-50%. Bij de berekening van deze percentages is het schrijven van bijvoeglijke naamwoorden als 'afgebrande' ook als werkwoordspellingsprobleem beschouwd. Uit de sterkte, waarmee de verschillende moeilijkheden zijn vertegenwoordigd, kunt U afleiden hoe belangrijk het constructieteam de verschillende probleemgebieden vond⁵.

Moeilijkheid van de spellingsitems

Hoe moeilijk zijn nu de werkwoordsitems in de schooltoets? Zoals hierboven gesteld werd, zijn veel items van het type, dat drie onderstreepte woorden bevat. Soms zijn alle onderstreepte woorden werkwoordsvormen. Soms zijn het er maar één of twee. Als drie of twee getoetste plaatsen een werkwoordsvorm bevatten en als alleen de fout gespelde vorm een werkwoordsvorm was, noemde ik het item een werkwoordsitem. In het volgende overzicht staat vermeld wat de gemiddelde moeilijkheidsgraad van werkwoord- en niet-werkwoordsitems per jaar was; bovendien andere informatie die de interpretatie van deze gegevens beter mogelijk maakt.

Gemiddelde moeilijkheidsgraad van ww- en niet-ww-items

Jaar	Aantal items spellingtoets	Aantal ww- items	Gemiddelde moeilijkheidsgraad van		
			gehele toets	niet-ww items	ww-items
1966	30	9	75	78	69
1967	25	5	79	82	66
1968	35	9	84	85	81
1969	35	12	65	70	56
1970	30	14	60	61	59
1971	30	16	68	77	59

Uit bovenstaande gegevens komen naar mijn mening de volgende punten naar voren:

- Men is er eigenlijk slechts in 1968 in geslaagd een toets te construeren die de minimumdoelstellingen bevat. Een toets met vragen die gemiddeld door 84% der leerlingen goed worden beantwoord, mikt redelijk op haalbare doelstellingen. In andere jaren is men minder geslaagd in het construeren van een minimumdoelstellingentoets. Vooral de laatste drie jaren (waarin het aandeel der werkwoordsitems steeds groter werd!) is de toets geen toets meer die voor de meerderheid der leerlingen haalbare doelstellingen bevat. Kennelijk is het beheersen van de spelling, zoals vervat in de toetsen van de laatste jaren, geen minimumdoelstelling bij de huidige stand van het onderwijs.

Sommige items zijn haalbaar voor de happy few, vele items zijn in elk geval na zes jaar onderwijs niet haalbaar voor grote groepen leerlingen.

- Wat vooral opvalt is dat in elk jaar de werkwoordsitems moeilijker zijn dan de niet-werkwoordsitems. Dit betekent, dat de werkwoordsitems het moeilijkste deel van de toets vormen. De werkwoordsitems zijn nog minder dan de items in het algemeen voorbeelden van bij de huidige stand van het onderwijs haalbare doelstellingen.

Telkenjare blijken de onderwijzers, die de toets construeren, items te maken die te moeilijk zijn (als we haalbare doelstellingen wensen). Als ze werkwoordsitems construeren, lopen ze een nog grotere kans dat de items te moeilijk zijn. Kennelijk is het moeilijk om gemakkelijke werkwoordsitems te maken.

Ter verontschuldiging van de constructeurs zij gezegd, dat zij slechts in 1971 in de gelegenheid zijn geweest hun spellingtoets te "pretesten", zodat een eventuele correctie van de gemiddelde moeilijkheidsgraad mogelijk werd. Daar staat tegenover, dat voor andere gebieden - bijvoorbeeld Gemengde Taalopgaven 1971 - het zeer wel mogelijk bleek voor de meerderheid haalbare doelstellingen in de toets te verwerken (gemiddelde moeilijkheidsgraad: 87): in dat jaar was deze subtoets niet "gepretest".

Concrete voorbeelden: het beste bewijs

Het beste bewijs van de moeilijkheid van de werkwoordspellingsitems wordt geleverd door concrete voorbeelden. In het voorafgaande heb ik laten zien dat de werkwoordspellingsitems in het licht der minimumdoelstellingen te moeilijk zijn en dat ze moeilijker zijn dan de andere items. Hier volgen voorbeelden. U kunt zelf uitrekenen hoeveel duizenden zesde-klassers het betreffende item niet juist beantwoordden. Het percentage achter elk item geeft aan het percentage der leerlingen dat het goede alternatief koos.

1969 (+ 30000 deelnemers)

In een Russisch museum bevindt zich een groot mazaïek, dat de pioniers van de ruimtevaart voorsteld. Geen fout. 21%

Omdat er een dijk naar Marken gelegd is, stelde vader voor daarheen een fietstocht te maken. Geen fout. 64%

Als het in Londen mist, brand de straatverlichting ook overdag.
Ook in de winkels en de woonhuizen branden dan alle lampen.
Geen fout. 55%

Toen zij trachtten te landden, sloegen de boten door de branding
tegen de rotsen. Geen fout. 53%

Het volkomen uitgebrandde schip werd door de sleeboot naar de
dichtstbijzijnde haven gebracht. Geen fout. 39%

1970 (+ 44000 deelnemers)

De chauffeur trachtte een aanrijding te voorkomen, maar slaagden
hierin niet. Geen fout. 76%

Verbaasd het je niet, dat die verplante roos groeit? Geen fout. 51%

Japan wordt van alle landen op de wereld het meest door aard-
bevingen geteisterd. Geen fout. 70%

Piet, pas op, zo meteen brand - brandt - branden - brandden
je je vingers. 57%

Laatst overnachtte - overnachten - overnachtte - overnachtten
wij in een klein hotel aan zee. 65%

Na de wandeltocht moet je je meteen melde - meldde - meldden -
geen van drieën. 56%

Zo'n buitenkansje versmaadt ik niet, al vindt ik het vreemd,
dat men het mij aanbiedt. 45%

Hoeveel onderstreepte woorden zijn fout?

1971 (+ 60000 deelnemers)

Toen de leraar de zool van zijn schoen schopte, proestte Saskia
het uit. Geen fout. 70%

Het straalvliegtuig heeft een paar dagen geleden geprobeerd op
het drassige vliegveld te landden. Geen fout. 68%

In welke zin kan je word invullen?

A hij binnenkort weggestuurd? B niet zo gauw boos, Jan!
C je broer meteen ontslagen? D In geen van deze drie zinnen. 40%

In welke zin kan je vind invullen?

A Hoe u die nieuwe fiets? B Ik hoop dat je je boek
C Wat doe je als je een portemonnee D In geen van deze
drie zinnen. 38%

In welke zin kan je veranderd invullen?

A Ben je al van gedachte? B De vlieger van koers,

omdat de motor hapert. C Ik geloof dat het weer

D In geen van deze drie zinnen.

44%

In welke zin kan je verhuurt invullen?

A De moderne villa werd voor een jaar B Mijn vader

zijn zeilboot nooit. C Piet, je een gedeelte van je huis?

D In geen van deze drie zinnen.

66%

Slotopmerkingen

- Bovenstaande voorbeelden laten zien, dat steeds opnieuw belangrijk geachte minimumdoelstellingen door grote groepen leerlingen niet gehaald worden. Het C. I. T. O. streeft ernaar de toets (veel) gemakkelijker te maken. De toets 1973 zal wederom worden gepretest. Het optimisme van de itemconstructeurs kan dan tijdig worden ontdekt en gecorrigeerd.

- De mening van het onderwijs over de spellingtoets blijkt uit een in 1970 gehouden enquête⁶ onder gebruikers van de toets. Van de 230 respondenten op de enquête vonden 54 spelling zeer belangrijk, vonden 167 spelling belangrijk en vonden 9 spelling onbelangrijk. Toen een rangorde werd bepaald op grond van de beoordeling der getoetste onderdelen, bleek dat de volgorde werd: 1. Begrijpend lezen (korte teksten), 2. Gemengde Taalopgaven, 3. Begrijpend lezen (lange tekst), 4. Algemene Kennis, 5. Rekenen, 6. Spelling en 7. Grammatica.

- Eveneens werd een steekproef uit de deelnemers aan de schooltoets gevraagd uitspraken te doen over de wenselijkheid en de mogelijkheid van de in de toets voorkomende items. Dit had de volgende resultaten:

Gemiddeld werden de 14 werkwoordspellingsitems 1970 door 88% der deelnemers 'wenselijk en mogelijk' geacht. De percentages variëren tussen 78 en 96%. Gemiddeld werden de 16 niet-werkwoordspellingsitems 1970 door 90% der deelnemers 'wenselijk en mogelijk' geacht. De percentages bij deze items variëren tussen 69 en 98%.

Hieruit blijkt, dat niet alleen de leden van het constructieteam, maar ook hun collega's de wenselijkheid van alle items hoog aanslaan, maar de mogelijkheid van de items bij de huidige stand van onderwijs te hoog aanslaan. Het spellen van werkwoordsvormen is kennelijk moeilijker dan bijna iedereen denkt.

- Ik verzoek ieder, die kritiek heeft op de inhoud van de toets en suggesties wil doen, zich in verbinding te stellen met het C. I. T. O.

Noten

1. Dit blijkt o. a. uit de resultaten van een onderzoek naar het gebruik van de schooltoets, gepubliceerd in een R. I. T. P. -rapport: De functie van een toetsprogramma: de Amsterdamse Schooltoets in 1969 en 1970.
2. C. I. T. O. -publicatie no. 9. Gebruik van de scores van de Schooltoetsen basisonderwijs 1971. C. I. T. O., Arnhem, 1971.
3. Men vindt ze in de ieder jaar verschijnende brochure "Verantwoording Inhoud Schooltoetsen Basisonderwijs". C. I. T. O., Arnhem.

4. Geteld is het aantal onderstreepte plaatsen, aan een bepaalde moeilijkheids-categorie gewijd. Het totaal aantal getoetste plaatsen is niet elk jaar hetzelfde geweest. Aantal items en vorm van de items zijn van jaar tot jaar gewijzigd.
 5. Misschien vindt U deze verdeling onjuist? Laat ons dat dan weten. Uit de resultaten van de ieder jaar onder de gebruikers van de toets gehouden enquête blijkt niets van ontevredenheid over de inhoud van de spelling-toets.
 6. M. W. H. Peters-Sips: Verslag van de enquête Inhoud Schooltoets 1970
C. I. T. O. - Memo 5, C. I. T. O., Arnhem, 1970.
-

De doelstelling die in de Leidraad Derde Hoofdinspectie wordt gegeven, nl. dat het schriftelijk weergeven van gedachten op de lagere school "een juist beheersen der schriftbeelden vereist en dus een betrekkelijk feilloos hanteren der spellingsvoorschriften" - deze doelstelling heeft samen met de rodestreepmanie van de onderwijzer voor iedere zonde tegen de spelling, geleid tot het feit dat het taalonderwijs op de basisschool slecht zo niet zeer slecht genoemd kan worden. Dát het taalonderwijs ontaard is in spellingsonderwijs, blijkt b.v. uit het volgende, overigens goed bedoelde advies:

"Het taalonderwijs bevat niet alleen spellingsonderwijs, maar omvat een veelheid van taalactiviteiten: lezen, voorlezen, vertellen, opnemen van gedachten, weergeven, spreken, dramatiseren, schrijven, stellen, taalschat-verrijking, taalinzicht, interpunctie, spelling en grammatica." ¹

Zo'n advies hoeft niet te worden gegeven, als velen het taalonderwijs niet als spellingsonderwijs zouden beschouwen. De schrijvers kennen het onderzoek van Van der Velde en aarzelen niet zijn conclusies over te nemen:

"Het leren zuiver schrijven van de werkwoordsvormen neemt een zeer groot deel van het spellingsonderwijs en ook van gehele taalonderwijs van de hogere leerjaren in beslag. De resultaten van dit onderwijs zijn bij vele kinderen niet evenredig met de bestede tijd en moeite. Zeker 50 pct van de 12-jarigen brengt het niet tot een voldoende beheersing van de werkwoordelijke spelling." ²

Ze concluderen dan, dat een efficiënter methode dringend nodig is en stellen de methode van de analogie voor (alsof die nog niet geprobeerd zou zijn door wanhopige onderwijzers!): Ik hoor - Ik brand me

Hij hoort - Hij brandt zich

Snappen de kinderen dit regeltje (meestal wel) en kunnen ze het toepassen (meestal niet), dan schrijven ze ook al spoedig: Hij zett, De brandt brak uit, enz. Bewijzen dat deze zgn. andere methode betere resultaten zou opleveren, worden niet geleverd. De cijfers van Wesdorp geven wel duidelijk aan, dat er geen cent vooruitgang in de resultaten te bespeuren is. We menen dat alleen radicale sanering van de spelling der werkwoordsvormen de mogelijkheid opent om het taalonderwijs op de basisschool te verbeteren.

Het C. I. T. O. zou het taalonderwijs een grote dienst bewijzen, als het voortaan geen werkwoordsspellingsitems meer opneemt. Een dienst kan ieder zichzelf en anderen bewijzen, als er eindelijk eens wat minder waarde gehecht wordt aan "juiste spelling" - als men mensen niet meer beoordeelt op grond van hun vermogen om een t achter een d te zetten.

Overigens, hoeveel juristen structureren hun zinnen niet net zoals Jordaanjongetjes: de laatste worden afgekraakt op grond van hun onafgemaakte zinnnetjes, maar de jurist gaat vrijuit of maakt hoogstens een vergissing.

P. Q.

1. F. Evers en L. van Gelder: Nederlandse taal. Groningen, 1969, bl. 10

2. idem, bl. 14

NIEUWE TAALKUNDIGE INZICHTEN EN HET 'ONTLEDEN'

Jan H. J. Luif

Ontleden is nog steeds voor heel wat mensen in het onderwijs een bezigheid waar ze niet goed raad mee weten. Dat geldt voor hen die in de klas zitten net zo goed als voor degene die ervoor staat. Diepgaande studie van doelstellingen en didactiek van deze vorm van moedertaalonderwijs is allerm minst overbodig.

Nieuwe inzichten in de taalwetenschap

Ook van de kant van de taalwetenschap is er alle reden de school-spraak kunst grondig onder de loep te nemen. In deze wetenschap zijn de laatste jaren fundamenteel nieuwe inzichten uitgewerkt, die op allerlei gebied verstrekkende gevolgen kunnen hebben.

Die nieuwe inzichten kwamen van de Amerikaan Noam Chomsky die in 1957 het boekje Syntactic structures publiceerde. In Nederland was het proefschrift van Dr. Kraak, Negatieve zinnen (1966), de eerste belangrijke publicatie die uitging van de door Chomsky ontwikkelde methoden. Nieuw was Chomsky's voorstel in de taalwetenschap gebruik te maken van het 'algoritme', een procédé uit de wiskunde. Daarmee werd het in beginsel mogelijk een taal, d.w.z. een oneindige verzameling zinnen, te karakteriseren, te beschrijven, of - zoals de technische term luidt - te genereren. Een grammatica die van zo'n procédé gebruik maakt, noemt men 'generatief'. Het voordeel van deze exacte beschrijvingsmethode is, dat men gedwongen is expliciet te beschrijven: zonder vaagheden en onuitgesproken veronderstellingen. De pluspunten van deze manier van werken zijn zo overduidelijk dat er in de taalwetenschap nauwelijks nog discussie over is.

Heel anders ligt het met Chomsky's andere belangrijke voorstel. Hij kwam tot de conclusie dat een werkelijk verhelderende beschrijving van een taal onmogelijk is als men blijft staan bij de zinnen zoals zij zich op het eerste